

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіонаознавства
імені Костянтина Немця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

В.о. декана факультету геології, географії, рекреації і туризму

Катерина КРАВЧЕНКО

“28” червня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНА У ГЛОБАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ ПОРІВНЯННЯХ

рівень вищої освіти	<u>доктор філософії</u>
галузь знань	<u>10 – Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106 Географія</u>
освітня програма	<u>Географія</u>
вид дисципліни	<u>за вибором</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2025 / 2026 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«27» серпня 2025 року, протокол № 12

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Костянтин Володимирович МЕЗЕНЦЕВ, д. геогр. н., професор, професор кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Євгенія Юріївна ТЕЛЕБЕНЄВА, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства імені Костянтина Немця

Протокол № 11 від «27» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри

(підпис) Людмила НСМЕЦЬ

«27» серпня 2025 р.

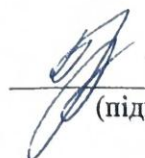
Програму погоджено з гарантом освітньо-наукової програми «Географія»

Гарант освітньо-наукової програми
(підпис) Катерина СЕГІДА

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від «27» серпня 2025 року № 7

Голова науково-методичної комісії

(підпис) Юлія ПРАСУЛ

«27» серпня 2025 р.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Актуальні проблеми сучасного суспільства: Україна у глобальних та регіональних порівняннях» складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії спеціальності 106 Географія освітньо-наукової програми «Географія».

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни є формування у аспірантів теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для розуміння сучасних суспільно-просторових процесів у порівняльній перспективі на різних просторових масштабах.

1.2. Основними **завданнями** вивчення дисципліни є

- розглянути концептуальні засади географічного дослідження суспільства;
- проаналізувати актуальні проблеми урбанізації;
- проаналізувати актуальні проблеми міграцій населення;
- розкрити особливості концепцій резильєнтності території, соціально-просторової нерівності та несправедливості;
- розкрити методологію порівняльного суспільно-географічного дослідження;
- показати місце України у глобальних та регіональних порівняннях.

1.3. Кількість кредитів – 6.

1.4. Кількість годин – 180.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Вибіркова	
денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	
2-й	
Семестр	
4-й	
Лекції	
16 год.	
Практичні заняття	
8 год.	
Семінарські заняття	
8 год.	
Самостійна робота	
148 год.	

1.6. Перелік компетентностей, що формує дана дисципліна:

- набуття знань та навичок географічного дослідження актуальних проблем суспільства у порівняльній перспективі. Знання про сутність та сучасні концептуальні підходи до розуміння актуальних проблеми урбанізації суспільства; сутність та сучасні концептуальні підходи до розуміння актуальних проблем міграції населення; сутність та сучасну концептуалізації поняття резильєнтності території; зміст та особливості понять соціально-просторової нерівності та несправедливості; методологію порівняльно-географічних досліджень; місце України у глобальних та регіональних вимірах соціального розвитку. Уміння ідентифікувати та оцінювати загрози актуальних проблем суспільства; аналізувати особливості прояву проблем суспільства на різних таксономічних рівнях; здійснювати полімасштабні дослідження; застосовувати сучасні підходи порівняльного суспільно-географічного дослідження з урахуванням тематики дисертаційного дослідження;

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК01), до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК02), розв'язувати комплексні проблеми у сфері географії та з дотичних до неї напрямів на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності (ЗК04);

- здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми дослідницького характеру в сфері географії, природокористування та регіонального розвитку, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень (СК 04); ініціювати, розробляти і реалізовувати комплексні інноваційні проекти у сфері географії та з дотичних до неї напрямів (СК 05); до встановлення взаємозв'язків у системі «природа – населення – господарство» за результатами моніторингу геосистем із застосуванням сучасних методів та технологій досліджень (СК 08).

1.6. Перелік результатів навчання, що формує дана дисципліна:

- Мати сучасні концептуальні знання у сфері географії та на межі галузей знань і спеціальностей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень на рівні останніх світових досягнень, отримання нових знань та/або здійснення інновацій (РН01).
- Формулювати і перевіряти гіпотези, використовувати для обґрунтування висновків належні докази, зокрема, результати теоретичного аналізу, експериментальних та/або емпіричних досліджень, наявні літературні дані (РН03).
- Застосовувати сучасні інструменти та технології пошуку, оброблення та аналізу інформації, в тому числі хмарні технології, методи аналізу даних великої розмірності (РН05).
- Критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми (РН08).
- Розробляти та досліджувати концептуальні та інші моделі процесів і систем, ефективно використовувати їх для отримання нових знань та/або створення інноваційних продуктів у сфері географії та дотичних міждисциплінарних напрямках (РН09).

1.8. Пререквізити: вказати перелік дисциплін, що передують вивченню даної дисципліни

ОК Методологія та сучасні технології суспільно-географічних досліджень

2. 2. Тематичний план навчальної дисципліни

Лекція 1. Вступ до курсу. Окреслення об'єкта дослідження як суспільних трансформацій у їх просторовому вимірі. Розглядаються концептуальні зміни в географії від описовості до критичного аналізу глобальних процесів. Об'єкт, предмет та структура навчальної дисципліни; еволюція парадигм суспільної географії у XXI столітті; взаємозв'язок глобальних викликів та локальних процесів (глокалізація); роль географічних знань у вирішенні стратегічних завдань розвитку України.

Тема 1. Теоретичні засади суспільно-географічного дослідження актуальних проблем суспільства та аналіз кейсів

Лекція 2. Урбаністичні проблеми: проблеми пост-соціалістичних змін. Проблеми пост-соціалістичних змін. Специфіка трансформації міст Центрально-Східної Європи та України після розпаду соціалістичної системи. Перехід від планової економіки до ринкових механізмів та його вплив на морфологію міст. Генезис пост-соціалістичного міста; процеси деіндустріалізації та їх вплив на функціональне зонування; феномен «стихійної» джентрифікації; комерціалізація та приватизація публічних просторів; зміна соціальної структури міського населення та ефекти сегрегації.

Лекція 3. Урбаністичні проблеми: проблеми розвитку та планування міст. Сучасні світові концепції міського планування та можливості їх імплементації в український контекст. Особлива увага приділяється сталості та інклюзивності міського середовища. Теорія Нового урбанізму; концепції «Compact City» та «15-minute City»; стратегії адаптації міст до кліматичних змін та сталий транспорт (Sustainable Mobility); роль партисипації (співучасті громади) у міському плануванні; виклики ревіталізації занедбаних територій (brownfields).

Лекція 4. Міграційні проблеми. Сучасні міграційні тренди з акцентом на вимушену міграцію та трансформацію людського капіталу в умовах війни та глобалізації. Географія розглядає міграцію не просто як рух населення, а як чинник перебудови територіальних структур. Глобальна архітектура міграційних потоків; типи сучасної мобільності (трудова, освітня, екологічна); вплив повномасштабного вторгнення на демографічний ландшафт України; проблеми інтеграції ВПО та біженців; явища «відтоку мізків» та «циркуляції талантів» у глобальному порівнянні.

Лекція 5. Проблеми резильєнтності території. Здатність територіальних систем (громад, регіонів) витримувати зовнішні шоки та відновлюватися після них. Резильєнтність розглядається як ключова характеристика безпеки та стабільності території. Теоретичні підходи до визначення резильєнтності в географії; чинники життєстійкості територіальних громад в умовах воєнних конфліктів та економічних криз; енергетична та екологічна безпека регіонів; роль соціального капіталу в забезпеченні стійкості територій; стратегії «відбудови краще, ніж було» (Build Back Better).

Лекція 6. Проблеми соціально-просторової несправедливості. Нерівномірний розподіл ресурсів, послуг та можливостей у просторі. Аналізується, як географічне положення впливає на якість життя та соціальні ліфти. Концепція «права на місто» (Анрі Лефевр); територіальна диференціація доступу до освіти, медицини та інфраструктури; соціально-просторова поляризація «центр-периферія»; екологічна несправедливість; механізми подолання просторової нерівності через державну регіональну політику.

Тема 2. Методологія полімасштабного порівняльного дослідження

Лекція 7. Порівняльний аналіз в сучасних суспільно-географічних дослідженнях. Методологічний апарат, що дозволяє коректно зіставляти різні території та процеси. Акцент робиться на необхідності аналізу явищ на різних рівнях (від локального до глобального). Сутність та принципи порівняльного методу (Comparative Method); полімасштабність як інструмент виявлення закономірностей; вибір індикаторів та критеріїв порівняння; застосування ГІС та Big Data для моніторингу суспільних змін; помилки інтерпретації даних у порівняльних студіях.

Лекція 8. Україна у глобальних та регіональних порівняннях. Місце України у світових та європейських процесах на основі кількісних та якісних показників. Визначаються стратегічні вектори розвитку держави в контексті міжнародної інтеграції. Позиціонування України у глобальних індексах (HDI, Global Competitiveness Index, і т.д.); порівняльний аналіз моделей трансформації країн Вишеградської групи та України; регіональні відмінності всередині країни у порівнянні з трендами ЄС; геополітичні виклики та можливості повоєнного відновлення у глобальному контексті.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	сем	інд	ср		л	п	сем	інд	ср
Тема 1. Теоретичні засади суспільно-географічного дослідження актуальних проблем суспільства та аналіз кейсів	90	12	0	8		70						
Тема 2. Методологія полімасштабного порівняльного дослідження	90	4	8	0		78						
Усього годин	180	16	8	8		148						

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Порівняльний аналіз індикаторів проблем в Україні та світі/регіоні (залежно від тематики дисертаційного дослідження)	8
<i>Разом</i>		8

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Проблеми пост-соціалістичних змін	2
2	Проблеми розвитку та планування міст	2
3	Міграційні проблеми	2
4	Проблеми резильєнтності та соціально-просторової неоднорідності	2
Разом		8

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Опрацювання теми: Актуальні урбаністичні проблеми – масштаби та рівні урбанізації; статистичне забезпечення дослідження урбанізації	25
2	Опрацювання тем: Актуальні міграційні проблеми – види міграцій та їх ідентифікація; статистичне забезпечення дослідження міграцій	25
3	Опрацювання теми: Соціально-просторова нерівність та несправедливість – прояви соціальної нерівності на різних просторових масштабах; дистрибутивна, процедурна та інтеракційна несправедливість у просторі	20
4	Опрацювання теми: Порівняльний аналіз в сучасних суспільно-географічних дослідженнях – методичні проблеми; новації та методологічні проблеми порівнянь на різних просторових масштабах	30
5	Опрацювання теми: Україна у глобальних порівняннях – сучасні рейтинги глобалізації; глобальні та світові міста; реагування на зміни клімату	30
6	Опрацювання теми: Україна у регіональних порівняннях – перспективи інтеграції України до ЄС; місце України у Чорноморському регіоні	18
Разом		148

7. Індивідуальне завдання

Не передбачено

7. Методи навчання

Пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладу, частково-пошукові, дослідницькі методи

8. Методи контролю

Система контролю передбачає проведення різних форм контролю, серед яких поточний і підсумковий. Поточний контроль роботи студентів включає оцінку за практичні і семінарські заняття, контрольну роботу. Підсумковий контроль здійснюється у формі заліку. Для проведення контролів використовуються LMS Moodle <https://moodle.karazin.ua/enrol/index.php?id=13993> з автентифікацією здобувача у режимі відеоконференції з аудіо- і відео- фіксацією.

9. Схема нарахування балів

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання			Залікова робота	Сума
Тема 1	Тема 2	Разом		
40	20	60	40	100

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Семінарське заняття – 20 балів:

За результатами 4 семінарських занять здобувачі освіти представляють комплексну тематичну роботу (формат на вибір – реферативний огляд літератури або есе)

- 0 балів – завдання не виконані;
- 1-5 балів – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані;
- 5-10 балів – завдання виконані, але містять певні недоліки, участь у дискусії фрагментарна, рівень знань прийнятний;
- 11-15 балів – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, участь у дискусії, рівень знань достатній;
- 16-20 балів – представлення роботи та участь у дискусії на високому рівні

Практичне заняття – 20 балів

За результатами виконання практичних завдань здобувачі освіти представляють практичну роботу з порівняльного аналізу індикаторів проблем в Україні та світі/регіоні (залежно від тематики дисертаційного дослідження)

- 0 балів – робота не виконана;
- 1-5 балів – завдання виконані частково, містять суттєві помилки, знання поверхові, висновки не аргументовані;
- 5-10 балів – завдання виконані, але містять певні недоліки, рівень знань прийнятний;
- 11-15 балів – завдання виконані повністю, містять несуттєві недоліки, рівень знань достатній;
- 16-20 балів – представлення роботи та рівень дослідницьких навичок і знань на високому рівні

Контрольна робота – 20 балів

Проводиться у формі тестових питань. Всього 10 питань, правильна відповідь на кожне з яких оцінюється у 2 бали.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
90 – 100	зараховано
70-89	
50-69	
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література:

1. Мезенцев К. В., Підгрушний Г. П., Мезенцева Н. І. *Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація*: монографія. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 132 с.
2. Немець Л., Мезенцев К. (ред.). *Соціальна географія*: підручник. Київ: Видавництво «Фенікс», 2019. 304 с.
3. *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін*: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.
4. Brenner N., Schmid Ch. Planetary urbanization. In: Gandy M. (ed.). *Urban Constellations*. Berlin: Jovis, 2012, pp. 10-13.
5. Del Casino JR. V.J., Thomas M., Cloke P. Panelli R. (eds). *A Companion to Social Geography*. John Wiley & Sons, 2011. 568 p.
6. Henn S., Lang T., Sgibnev W., Ehrlich K. (eds.). *Understanding Geographies of Polarization and Peripheralization. Perspectives from Central and Eastern Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan.
7. Horn P., d'Alençon P.A., Cardoso A.C. (eds.). *Emerging Urban Spaces: A Planetary Perspective*. Springer, 2018. 219 p.
8. Knox P., Pinch S. *Urban Social Geography*. London: Pearson, 2010. 373 p.
9. Robinson J. *Comparative Urbanism: Tactics for Global Urban Studies*. Wiley, 2022.
10. Robinson J. Thinking cities through elsewhere: Comparative tactics for a more global urban studies. *Progress in Human Geography*, 2015, Vol. 40(1), pp. 3-29.
11. Schlosberg D. *Defining Environmental Justice: Theories, Movements, and Nature*. Oxford: Oxford University Press, 2007. 238 p.
12. Smith S.J., Pain R., Marston S.A., Jones J.P. (eds). *The SAGE Handbook of Social Geographies*. London: SAGE Publications, 2010. 614 p.
13. Young I.M. *Justice and the politics of difference*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990
14. Young G., Stevenson D. (eds.). *The Ashgate research companion to planning and culture*. Surrey: Ashgate Publishing, 2013. 286 p.
15. Mezentsev K., Mezentsev O. War and the city: Lessons from urbicide in Ukraine. *Czasopismo Geograficzne*. December 2022. Vol. 93 (3). P. 495-521. DOI:10.12657/czageo-93-20. URL : https://www.researchgate.net/publication/366639879_War_and_the_city_Lessons_from_urbicide_in_Ukraine
16. Soldak M., Mezentsev K., Batunova E., Haase A., Haase D. Emergent urban resilience in Ukraine: adapting to polycrisis in times of war // *Економічна та соціальна географія*. – 2024. – № 92. – С. 6–13 <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2024.92.6-13>